

KS. ANDRZEJ RUTKOWSKI

NATURA LITURGII, JEJ REFORMA I ODNOWA ORAZ DUSZPASTERSTWO LITURGICZNE W ŚWIETLE UCHWAŁ WYBRANYCH SYNODÓW POLSKICH PO II SOBORZE WATYKAŃSKIM

„Wspólne odbywanie drogi, podróżowanie razem, wędrowanie wspólnie z kimś lub z czyjąś pomocą” – takie podstawowe znaczenie kryje się za pochodzącym z języka greckiego i często dziś słyszonym słowem „synod”¹. Nie potrzeba specjalistycznej wiedzy, aby w przybliżeniu tego typu znaczenia się domyślić. Jego dynamiczny wydźwięk może wszakże nieco zaskakiwać tych, którzy słowo to pojmują na sposób statyczny i kojarzą z różnego rodzaju nadzwyczajnymi zgromadzeniami w Kościele, zebraniami, obradami itp. Tak czy inaczej jednak już samo to podstawowe znaczenie pozwala żywić nadzieję na wieloraki związek synodów w Polsce z życiem Kościoła po ogłoszeniu przed czterdziestu laty (4 XII 1963) przez II Sobór Watykański Konstytucji o liturgii *Sacrosanctum Concilium* oraz z przypadającym w 2003 r. rubinowym jubileuszem tego wydarzenia². Jakże zatem odcienie posiada i jak mieni się ten rubin?

Ks. dr ANDRZEJ RUTKOWSKI – asystent w Katedrze Teologii Liturgii KUL; adres do korespondencji: ul. Radziszewskiego 7, 20-039 Lublin; tel. (081) 534-20-32; e-mail: andrut@kul.lublin.pl

¹ *Słownik grecko-polski*. Red. Z. Abramowiczówna. T. 4. Warszawa 1965 s. 226.

² A. R u t k o w s k i. *Realizacja reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II w świetle uchwał synodów polskich z lat 1967-1994*. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dra hab. J. J. Kopcia CP. Lublin 2000 s. 4-5, 11-12 (Archiwum KUL).

I. POLSKIE SYNODY JAKO ŹRÓDŁO DO BADAŃ NAD NATURĄ LITURGII I DUSZPASTERSTWA LITURGICZNEGO

Do 1994 r.³ odbyło się w Polsce ogółem 18 synodów partykularnych. Stanowią one zaledwie część wielkiej historii synodów w Kościele, sięgającą tzw. Soboru Jerozolimskiego w 49-50 r. oraz pierwszego synodu polskiego, który odbył się we Wrocławiu w 1256 r.⁴ Wśród zgromadzeń synodalnych, jakie miały miejsce w latach 1967-1994, 17 to synody diecezjalne, a jeden to synod prowincjalny. Dodatkowo z tego okresu pochodzą również robocze teksty drugiego ogólnopolskiego synodu plenarnego. W latach sześćdziesiątych zakończyły się dwa synody: wrocławski (1967)⁵ oraz poznański (1968), lecz jego promulgacja nastąpiła po upływie dwóch lat (1970)⁶ W latach siedemdziesiątych dobiegło szczęśliwego końca pięć innych synodów: gdański (1973)⁷, warszawski (1974)⁸, katowicki (1975)⁹ i archidiecezjalny krakowski (1979)¹⁰ W tej grupie wraz z synodem katowickim i krakowskim nastąpił przełom w polskiej historii synodalnej i jako pierwsze przybrały one charakter synodów wybitnie duszpasterskich. Nie były takimi dotychczasowe synody wrocławski i poznański, a w świetle niektórych ocen takiego charakteru nie miał także synod warszawski¹¹ Promulgacja sześciu synodów nastąpiła w latach 1980-1989: gnieźnieński (1981)¹², prowincjalny

³ O wyborze synodów do 1994 r. zdecydował przede wszystkim ich bezpośredni związek z podziałem administracyjnym Kościoła w Polsce przed 1992 r.

⁴ W. G ó r a l s k i. *Wprowadzenie do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce*. Lublin 1991 s. 13-16; W. W ó j c i k. *Ze studiów nad synodami polskimi*. Lublin 1982 s. 187.

⁵ *Synod diecezji wrocławskiej, odbyty we Wrocławku w dniach 6-9 XI 1967 r. pod przewodnictwem księdza biskupa Antoniego Pawłowskiego, biskupa wrocławskiego. (Statuty i załączniki)*. „Kronika Diecezji Wrocławskiej” 51:1968 nr 4-6 s. 73-143.

⁶ *Statuty archidiecezjalnego synodu poznańskiego, odprawionego pod przewodnictwem księdza arcybiskupa dr Antoniego Baraniaka w dniach 4 VI, 12 IX i 12 X milenijnego roku Pańskiego 1968*. Poznań 1972.

⁷ *Statuty drugiego synodu gdańskiego*. Gdańsk-Oliwa 1976.

⁸ *Trzeci synod archidiecezji warszawskiej*. Warszawa 1975.

⁹ *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim. Uchwały pierwszego synodu diecezji katowickiej*. Katowice-Rzym 1976.

¹⁰ *Duszpasterski synod archidiecezji krakowskiej 1972-1979. Przebieg prac synodalnych. Dokumenty synodu. Dokumentacja synodu*. T. 1-2. Kraków 1985.

¹¹ T. P i e r o n e k. *Posoborowe synody diecezjalne w Polsce*. W: *Służyć Prawdzie i Miłości. Pamięci księdza biskupa Stefana Barety, trzeciego ordynariusza częstochowskiego*. Red. J. Kowalski. Częstochowa 1984 s. 402.

¹² *Drugi synod archidiecezji gnieźnieńskiej*. Gniezno 1981.

krakowski (1983)¹³, tarnowski (1986)¹⁴, częstochowski (1986)¹⁵, lubelski (1987)¹⁶ i koszalińsko-kołobrzeski (1990)¹⁷. Kolejne sześć synodów diecezjalnych promulgowano w latach dziewięćdziesiątych (do 1994): synod lubaczowski (1990)¹⁸, płocki (1991)¹⁹, kielecki (1992)²⁰, wrocławski (1993)²¹, poznański (1993)²² i wrocławski (1994)²³. W tym okresie nastąpiła także edycja roboczych tekstów i otwarcie synodu plenarnego (1991)²⁴, lecz jego zamknięcie, edycja uchwał i ich promulgacja odbyła się dopiero w r. 2001²⁵. Podczas zakończenia synodu plenarnego w 1999 r., w obliczu przejścia z jednego do drugiego tysiąclecia, Jan Paweł II podczas pielgrzymki do Ojczyzny przypomniał rolę synodów dla reform Kościoła nie tylko w historii, lecz również obecnie, nie wyłączając życia liturgicznego²⁶.

Na specyfikę ujęcia liturgii przez synody, w tym również jej natury i duszpasterstwa liturgicznego, wskazuje następująca charakterystyka: „synod diecezjalny jest zebraniem wybranych kapłanów oraz innych wiernych Kościoła partykularnego, którzy dla dobra całej wspólnoty diecezjalnej świadczą pomoc biskupowi diecezjalnemu” (KPK 460). Cztery elementy tej definicji to: skład osobowy, wspólnotowe działanie, dobro diecezji oraz pomocnicza rola wobec biskupa²⁷. Równie zasadnicze znaczenie ma teologiczne spojrzenie na synod diecezjalny:

¹³ *Pierwszy synod prowincji krakowskiej. Communio et communicatio*. Kraków 1992.

¹⁴ *Czwarty synod diecezji tarnowskiej. Ad imaginem Ecclesiae universalis (Lumen gentium 23)*. Tarnów 1982-1986. Tarnów 1990.

¹⁵ *Chrystus światłem, Maryja wzorem. Drugi synod diecezji częstochowskiej*. Częstochowa 1987.

¹⁶ *Drugi synod diecezji lubelskiej 1977-1985*. Lublin 1988.

¹⁷ *Pierwszy synod diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej*. Koszalin 1990.

¹⁸ *Uchwały synodu archidiecezji w Lubaczowie*. Lubaczów 1991.

¹⁹ *Uchwały czterdziestego drugiego synodu płockiego*. „Miesięcznik Pasterski Płocki” 76:1991 nr 10 bis s. 3-156.

²⁰ *Trzeci synod diecezji kieleckiej 1984-1991*. Kielce 1992.

²¹ *Synod archidiecezji wrocławskiej 1985-1991*. Wrocław 1995.

²² *Poznański synod archidiecezjalny 1992-1993. Dokumenty*. Poznań (brw.).

²³ *Drugi synod diecezji wrocławskiej. Statuty*. Włocławek 1994.

²⁴ *Drugi polski synod plenarny. Teksty robocze*. Poznań 1991.

²⁵ *Drugi polski synod plenarny (1991-1999)*. Poznań 2001.

²⁶ J a n P a w e ł II. *Jesteśmy wszyscy współodpowiedzialni za Kościół. Homilia podczas liturgii słowa na zakończenie drugiego synodu plenarnego* [11 VI 1999]. „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 20:1999 nr 8 s. 61-62.

²⁷ J. L i s t l, M. K e s s l e r. *Diözesansynode*. W: *Lexikon für Theologie und Kirche*. T. 3. Red. W. Kasper. Freiburg 1995 s. 254-255.

Synod diecezjalny, zwołany i kierowany przez biskupa, na który wzywa się duchownych, zakonników i świeckich, zgodnie z przepisami prawa, stanowi zebranie, na którym biskup – korzystając z pomocy biegłych w zakresie wiedzy teologicznej, pasterskiej i prawniczej, jak również wysłuchując zdania różnych zespołów – wypełnia w sposób uroczysty urząd i posługę pasterzowania swoją owczarnią, dostosowując do lokalnych warunków przepisy i normy Kościoła powszechnego, wytyczając drogi i sposoby apostołatu, rozwiązując trudności związane z apostołstwem i zarządzaniem, pobudzając dzieła i poczynania o charakterze ogólnym, korygując błędy w zakresie doktryny i obyczajów, jeśli takie ujawniają się w diecezji. Synod diecezjalny daje również okazję do sprawowania świętych czynności, które najbardziej przyczyniają się do spotęgowania wiary i gorliwości apostołskiej lub ich nowego zapoczątkowania w całej diecezji²⁸

Tym samym u podstaw synodu diecezjalnego leżą: zachowanie duchowej oraz kanonicznej tradycji lokalnego Kościoła, rewizja miejscowego prawa, uzupełnienie braków w tej dziedzinie oraz propozycja nowych rozwiązań duszpasterskich²⁹ Obecnie można powiedzieć, że uchwały, deklaracje oraz dekrety synodalne stanowią rodzaj kerygmatu i refleksji, nie pomijając ich charakteru prawnego i dyspozycyjnego. Odrębne zagadnienie stanowią także etapy przygotowania poszczególnych synodów ze strony miejscowych biskupów, udział duchowieństwa diecezjalnego, wspólnot zakonnych, laikatu i ruchów eklezjalnych oraz środowisk naukowych³⁰

II. NATURA LITURGII I DUSZPASTERSTWA LITURGICZNEGO

Natura liturgii po II Soborze Watykańskim dotyczy podstawowego i ogólnego jej znaczenia jako misterium. Natura ta znajduje swój wyraz w opisie liturgii, a realizuje się poprzez wychowanie i formację liturgiczną, odnowę liturgii i rozwój duszpasterstwa liturgicznego³¹

²⁸ *Instrukcja Kongregacji Biskupów na temat pasterskiej posługi biskupów (22 II 1973)*, 163. W: *Posoborowe Prawodawstwo Kościelne*. Red. E. Szafranski. T. 6 z. 1. Warszawa 1975 s. 229-230 (nr 108254-108255).

²⁹ R. K a r w a c k i. *O zasadach przeprowadzania synodu diecezjalnego według instrukcji „De synodis dioecesanis agendis”* „Wiadomości Diecezjalne Siedleckie. Organ urzędowy Kurii Diecezjalnej” 67:1998 s. 26-28.

³⁰ R u t k o w s k i. *Realizacja reformy liturgicznej* s. 16.

³¹ S. C z e r w i k. *Pojęcie liturgii według dokumentów reformy soborowej i nowego Katechizmu Kościoła Katolickiego*. W: *Misterium liturgii w Katechizmie Kościoła Katolickiego*. Red. J. Kopeć i in. (Seria: Sympozja. T. 8). Opole 1995 s. 16-18.

1. *Opis liturgii*

Sobór Watykański II nie podał ścisłej definicji liturgii, a wyłącznie jej opis z zespołem charakterystycznych terminów i pojęć. Ta opisowa forma ujmuje liturgiczne misterium przede wszystkim od strony jego t e o l o g i i i czerpie z całego bogactwa posoborowej trynitologii, chrystologii³², pneumatologii³³ i eklezjologii³⁴

Przy próbie generalnego opisu misterium liturgicznego w kerygmacie synodalnym podstawową rolę odgrywa, jako punkt wyjściowy, przede wszystkim soborowa Konstytucja o liturgii (4 XII 1963), zważywszy na znaczenie tego dokumentu dla historii liturgii, jej odnowy, jak i rozwoju. W charakterystyce tejże Konstytucji uwydatnia się związki z ruchem liturgicznym na Zachodzie od końca XIX wieku oraz fakt, że publikacja i udostępnienie tego dokumentu duchowieństwu dokonało się w stosunkowo krótkim czasie za pośrednictwem urzędowych periodyków diecezjalnych. Wśród pojęć charakterystycznych dla opisu liturgii można w synodalnym kerygmacie spotkać kilka zasadniczych grup tematycznych. Najpierw są to ujęcia trynitarne, przedstawiające liturgię jako misterium od Boga Ojca przez Syna w Duchu Świętym i ponownie do Ojca lub – inaczej – traktujące liturgię jako odwieczny plan Ojca, paschalną tajemnicę Chrystusa oraz działanie w Duchu Świętym (por. KL 5; KK 40). Fundamentalne znaczenie dla liturgii ma tu jej związek ze słowem Bożym i jego słuchaniem (por. KO 21). Następnie cały szereg stwierdzeń chrystologicznych dotyczy wykonywania w liturgii kapłańskiej misji Chrystusa, celebracji paschalnego misterium Jego męki, śmierci i zmartwychwstania oraz nieustannej kontynuacji i urzeczywistnianiu przez to dzieła zbawienia (por. KL 7). Tym samym liturgia jawi się w synodalnym zapisie jako wielkie dzieło Chrystusa Kapłana i Pośrednika (por. KPK 834; KKK 1084). Oprócz posłannictwa Proroka i Kapłana w liturgii rozpatruje się łącznie Jego misję

³² J. G a l o t. *La cristologia nella „Sacrosanctum Concilium”* „Notitiae” 19:1983 s. 309; F. E i s e n b a c h. *Die Gegenwart Jesu Christi im Gottesdienst. Gedanken zu einem zentralen Thema der Liturgiekonstitution 25 Jahre nach ihrer Promulgation.* „Notitiae” 25:1989 s. 333-334; J. G r z e ś k o w i a k. *Chrystus – Kościół – liturgia.* „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 23:1976 z. 6 s. 13-15.

³³ H. J. S o b e c z k o. *Liturgia epifanią Ducha Świętego.* „Liturgia Sacra” 4:1998 s. 16-18.

³⁴ R. K a c z y Ń s k i. *Erneuerung der Kirche durch den Gottesdienst. W: Lebt unser Gottesdienst? Die bleibende Aufgabe der Liturgiereform.* Red. Th. Mass-Ewerd. Freiburg 1988 s. 16-17; B. N a d o l s k i. *Urzeczywistnianie się Kościoła w liturgii.* Poznań 1981 s. 50-51; Cz. K r a k o w i a k. *Zgromadzenie liturgiczne jako podmiot celebracji.* „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 42:1989 s. 169-171.

jako Króla, Pasterza i Sługi. Jest on ponadto tym, który przez apostołów niejako zlecił Kościołowi celebrację liturgii i przeżywanie jej misterium (por. KL 6; DK 5; KK 41). Wiąże się to również z różnorodną obecnością oraz działaniem Pana w liturgii, tj. w sakramentach, pod postaciami eucharystycznymi oraz w słowie Bożym, osobie przewodniczącego i wspólnocie wiernych (por. KL 7). Stosunkowo rzadziej podejmuje się kwestię celebracji liturgii w Duchu Świętym (por. KKK 1092). Co do ujęć eklesjalnych, kerygmat synodalny posługuje się takimi sformułowaniami, jak: „wspólnota Kościoła podmiotem liturgii”, „celebracja liturgiczna w imieniu tejże wspólnoty”, „liturgia jako źródło i szczyt życia Kościoła” (por. KL 10). Przy tej okazji występują tu stwierdzenia, że liturgia nie stanowi działania prywatnego, lecz zawsze jest dziełem we wspólnocie ludu Bożego (por. KL 26). Wyraża ona Kościół powszechny, a każde zgromadzenie liturgiczne jest jego częścią. Praktycznie wymaga to także respektu dla pierwszeństwa celebracji wspólnotowej z udziałem wiernych przed praktykami indywidualnymi (por. KL 27). Jednocześnie jednak uwydatnia się fakt, że liturgia nie wyczerpuje całej działalności Kościoła. W tej szerokiej perspektywie synodalnego opisu liturgii nie mogło zabraknąć, i nie zabrakło, tematyki uświęcenia i zbawienia człowieka, a zarazem kultu Boga oraz Jego uwielbienia, czyli zstępującego i wstępującego kierunku w liturgii (por. KL 7; KKK 1089).

To bogactwo synodalnej refleksji na temat podstaw misterium liturgicznego dopełnia następnie związek liturgii ziemskiej z niebiańską jako przedsmak tej ostatniej (por. KL 8; KK 50; KKK 1136). Jeszcze inne stałe pojęcia to liturgia wiary oraz liturgia w relacjach z życiem (por. KL 10; DA 10). Oznacza to, że liturgię powinno poprzedzać pouczenie i wychowanie wiernych, aby później prowadziła ona i zobowiązywała do codziennego świadectwa wiary, przemiany, ascezy i apostołstwa (por. KL 33). Jako częsty refren pojawiają się w synodalnym kerygmacie następujące słowa: „Wierni czerpią z liturgii ducha prawdziwie chrześcijańskiego i ona stanowi dla nich szkołę życia z wiary” (por. KL 14).

Co do roli sakramentalnych znaków i słów, wyszczególnia się – jako ich zadanie – pobudzanie woli i uczuć tak, aby wyrażały i kształtowały wiarę (por. KL 9). Od duszpasterzy wymagają one przekazywania wiernym wyjaśnień, a w praktyce od wszystkich uczestników celebracji liturgicznych także estetyki oraz wewnętrznego przekonania. Do podstawowych pojęć liturgicznych kerygmatu synodalnego można również zaliczyć stwierdzenia o obiektywizmie liturgii oraz o zasadach jej adaptacji. Tym samym nawiązuje się do faktu, że teksty i celebracje liturgiczne wyrażają prawdę Bożą, a adresatem tej prawdy jest każdy człowiek, niezależnie od środowiska kulturowego, w jakim

żyje (por. KL 37). Ponadto uwydatnia się, by we wspólnocie Kościoła ułatwiać i podejmować współpracę celem celebracji liturgii w różnych obrządkach katolickich (por. KL 3-4). Opisowego określenia liturgii w formie pewnego kompendium podjął się synod kielecki z 1992 r. Brzmi ono następująco:

Liturgia – jest to wykonywanie w obecnym czasie dziejów zbawienia – od Zesłania Ducha Świętego do Paruzji – kapłańskiego posłannictwa Jezusa Chrystusa, jedyne go pośrednika między Bogiem i ludźmi. Za pośrednictwem znaków uchwytnych zmysłami i mocą Ducha Świętego uświęca On ludzi we wspólnocie Kościoła (nurt zbawczy, soteriologiczny) i razem z Kościołem, swoim Mistycznym Ciałem, oddaje Ojcu całkowity kult publiczny (nurt kultyczny, latreutyczny)³⁵

To kompendium w interesujący sposób pogłębiają ostateczne uchwały drugiego polskiego synodu plenarnego, promulgowane w 2001 r. Znalazł się w nich zapis:

Liturgia jest wykonywaniem w obecnym okresie dziejów zbawienia kapłańskiej funkcji Jezusa Chrystusa, jedyne go Pośrednika między Bogiem i ludźmi. Uobecnia ona w znakach posługę Chrystusa i pozwala wspólnocie uczniów doświadczyć trwania pośród nich Zmartwychwstałego. Nasz odkupiciel i Arcykapłan, prawdziwie i rzeczywiście obecny mocą Ducha Świętego pod postaciami chleba i wina w Eucharystii, w słowach Pisma świętego czytanych i wyjaśnianych w Kościele, w sakramentach, w zgromadzeniu zebrany w jego imię, w osobie celebransa, przewodniczącego świętym obrzędem, kontynuuje w swoim Kościele, z Kościołem i przez Kościół dzieło odkupienia i oddaje się Ojcu (por. KKK 1069)³⁶

Ponadto w ramach postanowień tegoż synodu na uwagę zasługują wprowadzone terminy, bliskie istocie liturgii, takie jak: „liturgiczny poemat Księgi Rodzaju o stworzeniu”, „Godzina Jezusa”, „Wydarzenie Krzyża i Zmartwychwstania”, które „trwa i pociąga wszystko ku Życia” oraz „misterium paschalne”, które „jest celebrowane, a nie powtarzane” (por. KKK 1085, 1104)³⁷ W odniesieniu do podstaw opisu misterium liturgicznego troskę synodu tarnowskiego z 1986 r. i lubaczowskiego z 1990 r. stanowi wreszcie to, aby liturgia była społecznym wyrazem cnoty religijności oraz chwałą Bożą. Negatywnie ocenia się wszelkiego rodzaju horyzontalizm liturgiczny, tj. ogranicza-

³⁵ *Trzeci synod diecezji kieleckiej* s. 200; por. *Synod archidiecezji wrocławskiej* s. 277 (nr 1).

³⁶ *Drugi polski synod plenarny (1991-1999)* s. 191 (nr 4).

³⁷ Tamże s. 190-191 (nr 3, 5).

nie liturgii wyłącznie do poczucia wspólnoty czy do przeżyć estetycznych³⁸ W 1974 r. synod warszawski wyraźnie nobilituje w odniesieniu do liturgii nazwę „Służba Boża”³⁹ Ponadto synod poznański z 1970 r. zaleca Konstytucję o liturgii wraz z innymi dokumentami soborowymi jako obowiązkowe wyposażenie biura parafialnego⁴⁰

2. Wychowanie i formacja liturgiczna

Samo pojęcie i praktyka formacji liturgicznej po II Soborze Watykańskim zakłada zarówno i n f o r m a c j ę, jak i m i s t a g o g i ę. Ta ostatnia, w Kościele pierwszych wieków praktykowana w odniesieniu do dorosłych neofitów celem wprowadzenia ich w misterium Chrystusa, obecnie dotyczy wszystkich wierzących na każdym etapie ich życia duchowego (por. KKK 1075). W niektórych kręgach i środowiskach mogą istnieć różne szkoły, typy oraz środki formacji, lecz wbrew pozorom ten sam pozostaje zawsze jej cel i istota⁴¹

a) Istota i znaczenie formacji

Pojęcia informacji oraz mistagogii, jako podstawowe terminy każdego działania formacyjnego, nie zawsze oznaczają wyłącznie poszczególne etapy formacji, lecz oddają jej istotę i znaczenie po II Soborze Watykańskim⁴² Tym samym do istoty i znaczenia formacji liturgicznej analiza synodalnego kerygmatu prowadzi poprzez fundamentalne zasady misterium liturgii oraz jej miejsca w życiu Kościoła po II Soborze Watykańskim. Formacja występuje tu jako coś więcej niż tylko informacja, a polega na autentycznym zharmonizowaniu wiedzy religijnej, rozwoju wiary, liturgicznego wychowania wiernych z bezpośrednim, zarówno zewnętrznym jak i wewnętrznym, udziałem w liturgii (por. KL 14; KKK 1075). Jej cel stanowi nie tylko gruntowne poznanie

³⁸ Czwarty synod diecezji tarnowskiej s. 88 (nr 99); Uchwały synodu archidiecezji w Lubaczowie s. 52 (nr 95).

³⁹ Trzeci synod archidiecezji warszawskiej s. 106 (nr 17).

⁴⁰ Statuty archidiecezjalnego synodu poznańskiego s. 289 (nr 1042).

⁴¹ J. J. K o p e ć. *Formacja liturgiczna czyli mistagogia w liturgii i przez liturgię*. „Liturgia Sacra” 2:1996 nr 3-4 s. 24-25; M. P a t e r n o s t e r. *La formazione liturgica del popolo di Dio: preciso impegno per il futuro*. „Rivista Liturgica” 68:1981 s. 592-593.

⁴² J. J. K o p e ć. *Formacja liturgiczna w warunkach Kościoła polskiego*. W: *Wprowadzenie soborowej odnowy liturgicznej*. Red. E. Mateja, R. Pierskała. (Seria: Sympozja. T. 34). Opole 1999 s. 100-102; W. D a n i e l s k i, J. J. K o p e ć. *Liturgia szkołą duchowej formacji chrześcijańskiej*. „Liturgia Sacra” 1:1995 nr 1-2 s. 22-23; J. S t e f a n i s k i. *Liturgia źródłem duchowości chrześcijanina*. „Ateneum Kapłańskie” 120:1993 s. 44-46.

i pogłębione przeżywanie celebracji liturgicznych, lecz również np. przygotowanie do owocnego i fachowego czytania Pisma świętego w systemie indywidualnej lektury czy duchowego postępu od Bożego objawienia do wtajemniczenia w bogactwo misterium Kościoła. Formacja obejmuje nie tylko katechetów, organistów, zakrystianów, lektorów, zespoły śpiewacze, ministrantów, ale dotyczy wszystkich wiernych bez wyjątku. Poza tradycyjnymi formami pouczenia uczestników liturgii podczas odrębnych spotkań uwydatnia się tu głoszenie słowa Bożego w służbie formacji liturgicznej. Przy tej okazji podejmuje się ponadto myśl, że o pogłębionej motywacji i formacji religijnej nie zawsze świadczy wysoki procent praktyk religijnych *dominantes* i *communicantes*, a często bywa wręcz przeciwnie: jest on oznaką tradycyjnego wychowania w znaczeniu negatywnym. Co do szczegółowej tematyki teologicznej formacja ta, wedle uchwał synodu tarnowskiego z 1986 r., powinna dotyczyć takich zagadnień, jak: Jezus Chrystus jest obecny oraz działa w liturgii i na tę obecność należy odpowiedzieć; Chrystus zbawia człowieka we wspólnocie Kościoła; Jezus przemawia w liturgii nie tylko przez słowo, lecz także przez znaki liturgiczne; kult Boży opiera się na fundamencie miłości bliźniego i do niej prowadzi⁴³ W związku z tym kerygmat synodalny uwydatnia także teologiczne i liturgiczne doksztalcanie osób zakonnych i laikatu poprzez instytuty teologiczne z sekcjami dla katolików świeckich, instytuty wyższej kultury religijnej oraz przywydziałowe studia liturgiczne. Doksztalcanie to powinno objąć studium dokumentów soborowych, wykłady z liturgiki itp.⁴⁴ Przypadkowe jednak wydaje się w ostatecznych uchwałach drugiego synodu plenarnego z 2001 r. powiązanie z formacją do odpowiedniego przeżywania liturgii faktu wprowadzenia nowego brzemienia przykazań kościelnych⁴⁵

Przy tej okazji poleca się, aby odpowiednie plany z myślą o formacji liturgicznej w środowisku młodzieży podejmować na rozpoczęcie każdego roku szkolnego, dokonywać jej bilansu na zakończenia rocznego okresu nauki, a następnie nie przerywać w ramach duszpasterstwa szkół ponadpodstawowych oraz duszpasterstwa akademickiego itp. Z oddziaływaniem na dzieci i młodzież łączy się ponadto poczesne miejsce liturgii w życiu starszych małżonków. Synod tarnowski z 1986 r., lubaczowski z 1990 r. i płocki z 1991 r. proponują – oprócz tradycyjnych celebracji stanowych z myślą

⁴³ Czwarty synod diecezji tarnowskiej s. 101.

⁴⁴ *Chrystus światłem* s. 68 (nr 3.2); *Uchwały czterdziestego drugiego synodu płockiego* s. 15, 137 (nr 44, 17); *Trzeci synod diecezji kieleckiej* s. 120-121; *Poznański synod archidiecezjalny* s. 178 (nr 11); *Drugi polski synod plenarny (1991-1991)* s. 200 (nr 56).

⁴⁵ *Drugi polski synod plenarny (1991-1999)* s. 204 (nr 79).

o młodzięży – nowe formy, jak np. Godzinę Duszpasterską z okazją do dialogu⁴⁶ Ostateczne uchwały drugiego synodu plenarnego z 2001 r. z formacją biblijną i liturgiczną w praktyce łączą także misje, rekolekcje, czuwania modlitewne, katechezę wielkopostną, adwentową oraz zajęcia formacyjne grup apostołskich⁴⁷ Oceniając aktualne osiągnięcia w zakresie znaczenia liturgii dla życia ludzi świeckich, synod poznański z 1970 r. i gdański z 1973 r. postulują aktywizację mężczyzn w liturgicznym życiu Kościoła⁴⁸

b) Formacja liturgiczna w rodzinie

Nie jakąś dodatkową, lecz zasadniczą rolę w formacji liturgicznej pełni rodzina. Realizacja reformy liturgicznej po II Soborze Watykańskim zbiegła się w czasie z szybkimi zmianami w warunkach życia i roli wspólnoty rodzinnej w społeczeństwie⁴⁹ Zasadne pozostaje jednakże pytanie, czy nie nastąpił przy tym spadek poziomu tego typu formacji⁵⁰ Szereg synodalnych wypowiedzi na ten temat skupia się na fakcie, że liturgia i wspólnotowo-rodzinny w niej udział oraz liturgiczne przygotowanie dzieci przez rodziców stanowi przede wszystkim źródło łask dla uświęcania domowego Kościoła (por. KK 11; DWCH 2)⁵¹

3. Reforma i odnowa liturgii

Samo pojęcie r e f o r m y i o d n o w y liturgii pogłębia swój sens w bezpośrednim kontekście natury misterium liturgicznego⁵². Do 1994 r.

⁴⁶ Czwarty synod diecezji tarnowskiej s. 229 (nr 611); Uchwały synodu archidiecezji w Lubaczowie s. 192 (nr 592); Uchwały czterdziestego drugiego synodu płockiego s. 36 (nr 167).

⁴⁷ Drugi polski synod plenarny (1991-1999) s. 204 (nr 81).

⁴⁸ Statuty archidiecezjalnego synodu poznańskiego s. 235 (nr 832); Statuty drugiego synodu gdańskiego s. 91 (nr 361).

⁴⁹ J a n P a w e ł II. *Adhortacja apostołska „Familiaris consortio” o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym* [22 XI 1981] 61. W: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*. T. 1. Red. S. Małysiak. Kraków 1996 s. 129-130.

⁵⁰ J. H e r m a n s. *Wychowanie liturgiczne a mistagogia w rodzinie*. W: *Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej. Kościół jako Communio. Sakrament małżeństwa. Program duszpasterski na rok 1993/94*. Red. E. Szczotok, A. Liskowacka. Katowice 1993 s. 352-354.

⁵¹ Statuty drugiego synodu gdańskiego s. 44 (nr 135a); Czwarty synod diecezji tarnowskiej s. 74, 167, 215 (nr 18, 533); Uchwały synodu archidiecezji w Lubaczowie s. 28, 168 (nr 18, 514); Synod archidiecezji wrocławskiej s. 220 (nr 50); Trzeci synod diecezji kieleckiej s. 246; Poznański synod archidiecezjalny s. 86 (nr 33).

⁵² J a n P a w e ł II. *Prawdziwa i głęboka odnowa liturgiczna. Do uczestników plenarnej sesji Kongregacji do Spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów* [3 V 1996]. „L'Osservato-

wiele spośród proponowanych szczegółowych rozwiązań reformy i odnowy liturgii utraciło z czasem swoją moc i obecnie mają znaczenie już tylko historyczne. Inne z kolei dojrzały przez szereg lat (por. KL 37)⁵³

a) Istota oraz znaczenie reformy i odnowy liturgii

Istota oraz znaczenie zmian w liturgii stanowią wspólny mianownik wielu różnych definicji, proponowanych sposobów realizacji i podstawę oceny ich efektów⁵⁴ W ciągu trzydziestu pięciu lat po II Soborze Watykańskim następowały kolejne etapy reformy i odnowy, poszukiwano odpowiednich kierunków, zawsze jednakże miały one tę samą istotę i znaczenie⁵⁵ Nie ulegnie to również zmianie w wieku XXI⁵⁶

Na temat istoty oraz znaczenia reformy i odnowy liturgicznej pada w kerygmacie synodalnym szereg klasycznych stwierdzeń wraz z próbą ich interpretacji. Dotyczą one najpierw samego faktu, że „II Sobór Watykański był przejściem Ducha Świętego w Kościele” oraz że soborowa troska o liturgię i jej rozwój miała szczególną wymowę, cele i perspektywy dla całokształtu życia chrześcijańskiego (por. KL 1). Następnie ukazuje się osadzenie reformy i zmian bogactwa misterium liturgicznego w społeczno-hierarchicznym, pouczającym i dydaktycznym wymiarze liturgii oraz jej adaptacji dla poszczególnych narodów (por. KL 38). Reforma i zmiany mają swoją głębią i sens, lecz zarazem także granice. Tym samym jedne spośród zasad i form liturgii, pochodzących z ustanowienia Bożego lub Tradycji Kościoła, należy zachowywać bez jakichkolwiek zmian, inne zaś dopuszczają zmiany, lecz tylko w służbie wspólnotowego, pogłębionego, pełnego, czynnego i świadomego

re Romano” (wyd. polskie) 17:1996 nr 7-8 s. 42-43.

⁵³ Czwartą instrukcją Kongregacji do Spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów dla poprawnego wprowadzenia soborowej Konstytucji o liturgii. *Liturgia rzymska i inkulturacja* [25 I 1994] nr 3. „Liturgia Sacra” 2:1996 nr 1-2 s. 6.

⁵⁴ J. J. K o p e ć. *Ruch liturgiczny, reforma i odnowa liturgiczna*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 38:1985 s. 273-274; P. M a r i n i. *Le premesse della grande riforma liturgica*. „Notitiae” 20:1984 s. 302-303.

⁵⁵ A. B u g n i n i. *La riforma liturgica (1948-1975)*. Roma 1983 s. 58-59; J. J. K o p e ć. *Reforma liturgii po 30 latach od edycji soborowej Konstytucji „Sacrosanctum Concilium”* W: *Wielkanoc i niedziela. W 30 rocznicę ogłoszenia Konstytucji o liturgii „Sacrosanctum Concilium” Soboru Watykańskiego II (4 XII 1963)*. (Studia liturgiczno-pastoralne. T. 2) Opole 1994 s. 23-24; B. N e u n h e u s e r. *Liturgie in steter Reform*. „Notitiae” 20:1984 s. 422.

⁵⁶ H. J. S o b e c z k o. *Inkulturacja liturgiczna w Polsce. Na marginesie rzymskiej Instrukcji o inkulturacji liturgii*. „Liturgia Sacra” 2:1996 nr 1-2 s. 33-34; L. B e r t s c h. *Liturgische Erneuerung Testfall der Inkulturation*. W: *Die Feier der Sakramente in der Gemeinde*. Red. M. Klöckener, W. Glade. Kevelaer 1986 s. 349-352.

udziału wiernych w celebracji liturgicznej. Intencją zmian powinno być także ożywienie wiary uczestników oraz rozwój w nich ducha modlitwy (por. KL 10). Ważnym kryterium jest również szacunek dla wielkiego dziedzictwa historycznego poprzednich pokoleń oraz chrystologicznej i mariologicznej inspiracji pobożności wiernych.

W tym kontekście, odnosząc się do istoty reformy i odnowy liturgii w Polsce, uwrażliwia się również na potrzebę zachowania rodzimych metod oraz na autentyczność w adaptacji powszechnych zasad do lokalnego duszpasterstwa. Wedle kerygmatu synodalnego „zmiany i uproszczenia” w celebacjach liturgicznych powinny być przeprowadzone tak, by zawsze pozostawało w liturgii poczucie tajemnicy i misterium, rozumiane jednak nie jako tabu, ale jako *sacrum* i pietyzm. Przy tej okazji negatywnie ocenia się współczesne poglądy, że w liturgii wszystko musi być zrozumiałe – w znaczeniu racjonalnego doświadczenia. Poleca się ponadto, by wraz z odnową w liturgii znane już prawdy odczytywać wciąż na nowo oraz powracać do źródeł i przekazów zarówno biblijnych, jak i patrystycznych. Swoje znaczenie zachowują tu także ustalone teksty w księgach liturgicznych oraz fakt ich aprobaty przez władzę kościelną. Jednocześnie nie pomija się rangi związków reformy i odnowy z „formacją i duszpasterstwem” liturgicznym. Podkreśla się rolę odpowiednich impulsów w tym kierunku na różnych szczeblach i w różnych środowiskach. Towarzyszy temu zarazem myśl, że zarówno duchowni, jak i świeccy swoje wspólne działania na rzecz zmian w liturgii, wzajemną pomoc oraz własną pracę powinni traktować jako służbę dla innych (por. KL 26). Odzwierciedlenie w synodalnym zapisie znajduje także problematyka władzy w liturgii – posiada ją Stolica Apostolska, Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, biskup diecezjalny i konferencja biskupów (por. KL 22; KPK 838). Na tym tle, już tylko jako prosta konsekwencja, pojawia się w kerygmacie synodalnym stwierdzenie, że cele reformy i odnowy liturgii są zbieżne z celami synodów jako takich, a stanowi go duszpasterskie i duchowe odrodzenie życia w Kościele. Generalnie, w myśl synodalnego zapisu, świadczy to również o potrzebie teologicznego i duchowego pogłębiania celów oraz istoty reformy i odnowy liturgicznej.

Podstawy i hierarchię działań w ramach reformy i odnowy liturgicznej omawia szczegółowo synod warszawski z 1974 r. W przyjętym porządku są to najpierw zasady soborowej Konstytucji o liturgii, wprowadzenia do poszczególnych ksiąg liturgicznych, decyzje Konferencji Episkopatu Polski, postanowienia biskupa, instrukcje diecezjalnej Komisji do Spraw Liturgii i Duszpasterstwa Liturgicznego oraz wytyczne do edycji agendy *Służba Boża*

(Warszawa 1975) jako diecezjalnego zbioru celebracji liturgii i nabożeństw⁵⁷ Synod poznański z 1970 r., warszawski z 1974 r., lubelski z 1987 r. i wrocławski z 1993 r. *expressis verbis* negatywnie oceniają praktyki samowolnego wprowadzania zmian w liturgii, a ich skutki interpretują jako zagrożenie dla jedności diecezjalnego życia liturgicznego (KPK 839 § 2). W przypadku dwóch pierwszych synodów dotyczy to np. wprowadzenia języka polskiego do liturgii, mówi się mianowicie, by nie uprzedzać decyzji Episkopatu Polski w tym zakresie oraz by zawsze posługiwać się wyłącznie oficjalnym przekładem tekstów liturgicznych. Z drugiej natomiast strony przedmiot troski synodów stanowi fakt, że niektórzy duszpasterze wykazują niechęć wobec zmian liturgicznych. Dotyczy to zmian wynikających zarówno z polecenia Kościoła powszechnego, jak i władzy diecezjalnej⁵⁸

b) Praktyka reformy i odnowy liturgii w Polsce

W Polsce nie bez znaczenia był fakt, że reforma i odnowa liturgii przebiegała w głównej mierze w 27 wielkich diecezjach sprzed reorganizacji w 1992 r. W ślad za Kościołem powszechnym reforma i odnowa rozpoczęła się od liturgii Mszy świętej. Dawało to dobry obraz o istocie oraz znaczeniu reformy i odnowy w ogóle⁵⁹

Synodalne spojrzenie na zjawisko i praktykę reformy oraz odnowy liturgicznej w Polsce to przede wszystkim rodzaj oceny okresu posoborowego. Czynią to głównie robocze teksty synodu plenarnego z 1991 r. W pierwszym rzędzie nawiązuje się do faktu, że realizacja reformy liturgicznej w Polsce następowała stopniowo i etapami z uwagi na sytuację polityczno-społeczną (np. cenzura państwowa oraz ograniczanie przydziału papieru na edycję ksiąg liturgicznych itp.). Dokonując w tym kontekście ogólnej oceny przebiegu reformy liturgicznej, dokumenty synodalne przeprowadzają bilans jej osią-

⁵⁷ Trzeci synod archidiecezji warszawskiej s. 96-97.

⁵⁸ Statuty archidiecezjalnego synodu poznańskiego s. 142 (nr 498a); Trzeci synod archidiecezji warszawskiej s. 96; Drugi synod diecezji lubelskiej s. 76 (nr 184d); Synod archidiecezji wrocławskiej s. 279-280 (nr 5, 8).

⁵⁹ S. C z e r w i k. *Réception de la réforme liturgique en Pologne*. W: *The Common Christian Roots of the European Nations. An International Colloquium in the Vatican. Written Contributions to the Twelve Carrefours*. T. 2. Florence 1982 s. 247-249; W. G ł o w a. *Piętnaście lat odnowy liturgicznej w diecezjach polskich (1964-1979)*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 36:1983 s. 229; H. J. S o b e c z k o. *Recepcja soborowej reformy i odnowy liturgicznej w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem diecezji opolskiej*. W: *Wprowadzenie soborowej odnowy liturgicznej* s. 79-81; G. B e r e s z y ń s k i. *Realizacja reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II w Archidiecezji Warszawskiej w latach 1963-1992*. Warszawa 2000 s. 55-56.

nięć i błędów. Jako podstawowe przewija się pytanie, czy reforma i odnowa liturgiczna pogłębiła życie religijne i liturgiczne oraz czy wpłynęła na sposób celebracji liturgii w Polsce (por. KL 2). Wśród szczegółowych pozytywów w naszym kraju wymienia się następujące: udostępnienie wiernym Pisma świętego; wprowadzenie języka polskiego do liturgii; popularyzacja liturgicznych posług wiernych świeckich; wzrost czytelności znaków i symboli; zmiany w przepowiadaniu homiletycznym; udział laikatu we Mszy świętej w dni powszednie oraz częsta Komunia święta. W wielu przypadkach osiągnięcia reformy i odnowy liturgicznej dotyczą także muzyki kościelnej, przebudowy wnętrza i nowych rozwiązań w architekturze sakralnej (m.in. usytuowania ołtarza itp.). Zarazem jednak szereg zjawisk budzi troskę polskich synodów. Wśród szczególnie niepokojących zjawisk wymienia się następujące: rutyna i pośpiech niektórych przewodniczących celebracji liturgicznych; brak u części wiernych regularnego udziału w liturgii i jego ograniczanie do kilku dni w roku, a zwłaszcza niska frekwencja starszej młodzieży i dorosłych mężczyzn; braki w wykształceniu religijnym połączone z zaniedbaniami uczestnictwa w katechizacji; zanik poczucia *sacrum*. Zaniedbania te dotyczą zarówno ludzi młodych, jak i starszego pokolenia. Niepokojący jest również fakt, że wraz z recepcją obrzędowości świeckiej próbuje się wprowadzić takie jej formy, które usiłują pozorować i zastępować liturgię sakramentalną.

Robocze teksty synodu plenarnego z 1991 r. otwarcie stawiają też retoryczne pytanie, czy reforma liturgiczna w Polsce nie odbyła się wyłącznie na poziomie rubrycystyczno-obrzędowym i czy zmianom tym nie zabrakło dostatecznego przygotowania i uzasadnienia. Przy tej okazji uwydatnia się również, by reforma i odnowa – jako kontynuacja polskiego ruchu liturgicznego – prowadziła do duszpasterstwa liturgicznego w Polsce. Powinno temu sprzyjać zakończenie edycji ksiąg liturgicznych. Wreszcie wśród kilku szczegółowych zadań na przyszłość szczególną uwagę poświęca się pogłębianiu aktywnego, owocnego, pełnego, świadomego i czynnego udziału w liturgii oraz rozwojowi życia sakramentalnego wiernych i wzrostowi wśród uczestników liturgii poczucia ducha wspólnoty ludu Bożego (por. KL 14)⁶⁰

Zbilansowany paralelizm charakteryzuje ocenę reformy liturgicznej w dokumencie synodu krakowskiego z 1979 r.:

⁶⁰ Trzeci synod archidiecezji warszawskiej s. 96; *Chrystus światłem* s. 84 (nr 2.2); Czwarty synod diecezji tarnowskiej s. 100; *Drugi polski synod plenarny. Teksty robocze* s. 69-70, 78-79, 193, 194-195 (nr 1, 3, 28, 14-15); *Synod archidiecezji wrocławskiej* s. 277, 279 (nr 5-6); *Trzeci synod diecezji kieleckiej* s. 43; *Drugi polski synod plenarny (1991-1999)* s. 189-190 (nr 1).

W chwili obecnej parafie Archidiecezji spełniają coraz lepiej funkcje ośrodków sprawowania liturgii. Wszystkie parafie Archidiecezji wprowadziły nową liturgię [...] Proces tego wzmocnienia jest bardziej żywy w małych miastach i w większych parafiach, niemniej daje się wyraźnie zauważyć także i w niektórych wspólnotach wielkomiastowych [...] Nie wszędzie, niestety, zasady tej odnowy liturgicznej zostały właściwie zrozumiane i zastosowane. Do niektórych kapłanów świadomość zmian dociera zbyt wolno, inni natomiast nie potrafią zachować koniecznego umiaru w nowatorskich poczynaniach i przekraczają dopuszczalne granice, nie licząc się z przepisami liturgicznymi⁶¹

Ponadto *expressis verbis* dalszą realizację reformy poprzez nieustanne wychowanie i duszpasterstwo liturgiczne postuluje synod poznański z 1993 r.⁶² W nieco innym kontekście w odniesieniu do reformy i ksiąg liturgicznych pozytywnie orzekł synod katowicki z 1975 r.: „Zezwala się innym Kościołom chrześcijańskim na korzystanie w ich dziele odnowy liturgii z naszych diecezjalnych tekstów liturgicznych”⁶³

c) Wprowadzenie języków narodowych w liturgii

Jedną z podstawowych zewnętrznych oznak reformy i odnowy liturgii po Soborze Watykańskim II było wprowadzenie języków narodowych do obrzędów. Wynika ono z samej natury odnowy liturgicznej oraz dydaktycznego i duszpasterskiego jej charakteru (por. KL 36 § 2). Nie oznacza to jednak, że łacina przestała być oficjalnym językiem liturgii Kościoła rzymskiego i że jakoby wprowadzenie narodowych przekładów stanowiło zasadę i obowiązek. Wskazanie Konstytucji soborowej zmierza do tego jedynie, że można zastosować powyższą praktykę (por. KL 36 § 1). Niektórzy stwierdzają przy tym, że należało do końca zachować szeroki system konsultacji w grupach z odpowiednimi kompetencjami. Wciąż otwarte pozostaje np. pytanie, czy dobrym rozwiązaniem były tłumaczenia *Ordo* jako „obrzędy” albo *presbyter, praeses* jako „kapłan” itp⁶⁴.

W tym bloku tematycznym synod katowicki z 1975 r., wrocławski z 1993 r. i wrocławski z 1994 r. skupiają się jednakże wyłącznie na peryferiach zagadnienia – z myślą głównie o czynnym udziale w zgromadzeniach

⁶¹ *Duszpasterski synod archidiecezji krakowskiej* s. 260, 472 (t. 1 nr 23, 28).

⁶² *Poznański synod archidiecezjalny* s. 283-284 (nr 2).

⁶³ *Wiara, modlitwa i życie* s. 239 (nr 5.2.4).

⁶⁴ F. M a ł a c z y ń s k i. *Polskie księgi liturgiczne*. W: *Euntes docete*. Red. S. Koperek. Kraków 1993 s. 219-220; H. B. M e y e r. *Liturgie in lebenden Sprachen*. W: *Die Feier der Sakramente* s. 340-342; B u g n i n i. *La riforma liturgica* s. 108-109.

różnojęzycznych czy podczas wyjazdów za granicę. Podejmują one także troskę Vaticanum II, aby mimo wprowadzenia języków narodowych wierni znali łacińskie wersje części mszalnych i łacińskie śpiewy, takie jak *Tantum ergo* czy *Salve Regina* (por. KL 54)⁶⁵

d) Rozwój duszpasterstwa liturgicznego

O niewątpliwie podstawowej roli rozwoju duszpasterstwa liturgicznego świadczy obecnie stwierdzenie: „Jeśli dziś można uznać, że reforma liturgii, taka jakiej chciał Sobór Watykański II, została już zrealizowana, to zadaniem do wykonania pozostaje wciąż jeszcze duszpasterstwo liturgiczne”⁶⁶ Sam termin „duszpasterstwo liturgiczne” wywołuje dziś wiele pytań. Jedni zastanawiają się, czy słowo „duszpasterstwo” przypadkiem nie ogranicza troski pastoralnej jedynie do „dusz wiernych”, innych natomiast drażni obcojęzyczne brzmienie formuły „troska pastoralna”, proponowanej jako zastępnik dla „duszpasterstwa”, oraz obciążenia historyczne związane z obecnym w niej terminem, podobnie jak w nazwie „teologia pastoralna”⁶⁷ Tak czy inaczej spośród dokumentów synodalnych, które nawiązują do zasadniczego i aktualnego znaczenia duszpasterstwa liturgicznego, trzeba wymienić przede wszystkim ostateczne uchwały z 2001 r. drugiego synodu plenarnego⁶⁸.

e) Krajowy ośrodek duszpasterstwa liturgicznego

Krajowe ośrodki duszpasterstwa liturgicznego po II Soborze Watykańskim powołało już do życia wiele Kościołów na świecie. Z reguły ośrodek taki nazywa się „instytutem duszpasterstwa liturgicznego” (por. KL 44)⁶⁹ Pilną potrzebą powołania w Polsce „krajowego ośrodka duszpasterstwa liturgicznego” zajmują się jedynie robocze teksty synodu plenarnego z 1991 r. Cel takiego ośrodka ukazują one jako zapewnienie odpowiednich kontaktów instancji ogólnokrajowych z diecezjalnymi. Dotyczy to Komisji Episkopatu Polski do Spraw Liturgii i Duszpasterstwa Liturgicznego, Podkomisji do Spraw Muzyki Kościelnej i Podkomisji do Spraw Duszpasterstwa Służby Liturgicz-

⁶⁵ *Wiara, modlitwa i życie* s. 79-80 (nr 5.1.7, 5.2.6); *Synod archidiecezji wrocławskiej* s. 282 (nr 13); *Drugi synod diecezji wrocławskiej* s. 61 (nr 196).

⁶⁶ *List apostolski „Vicesimus quintus annus” Ojca Świętego Jana Pawła II w dwudziestą piątą rocznicę ogłoszenia Konstytucji soborowej o świętej liturgii* [4 XII 1988] 10. W: *Wybór Listów Ojca Świętego Jana Pawła II*. Red. P. Słabek, J. Jękot. T. 1. Kraków 1997 s. 149.

⁶⁷ R. K a m i ń s k i. *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*. Lublin 1992 s. 17-19, 47-48.

⁶⁸ *Drugi polski synod plenarny (1991-1999)* s. 190 (nr 2).

⁶⁹ S o b e c z k o. *Recepcja soborowej reformy* s. 79-80.

nej oraz ich relacji z komisjami diecezjalnymi i zakonnymi. Zadaniem ośrodka jest również pomoc duszpasterzom i wiernym świeckim w dziedzinie katechezy i praktyki liturgicznej. Obejmowałaby ona edycję odpowiedniego czasopisma, opracowywanie i publikację materiałów do katechezy mistagogicznej i homilii oraz wyjaśnianie przepisów prawnoliturgicznych i rozwiązywanie wątpliwości. Wreszcie ośrodek ten mógłby proponować nowe formy wyposażenia wnętrza kościołów, wykonawstwa szat oraz naczyń liturgicznych itp.⁷⁰ Ostateczne uchwały tegoż synodu z 2001 r. do powyżej sformułowanych zadań dodają przegląd i edycję ksiąg liturgicznych, przygotowanie transmisji liturgii w radiu i telewizji, redakcję własnej strony w Internecie. Uchwały te precyzują zarazem, aby fundusz ośrodka pochodził z edycji ksiąg liturgicznych i materiałów formacyjnych, wydawanych pod auspicjami Komisji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski⁷¹

Synod warszawski z 1974 r. ogranicza się do sformułowania idei więzi między wszystkimi diecezjami polskimi zarówno w dziedzinie życia liturgicznego, jak i liturgicznej tradycji⁷²

f) Liturgia w życiu parafii

Pojęcie „liturgia parafialna” nie tylko oznacza celebrację liturgii w kościele parafialnym pod przewodnictwem miejscowych duszpasterzy i z udziałem parafian, ale wymaga także odpowiedzi na pytanie, jakie znaczenie w tej wspólnoty po II Soborze Watykańskim ma liturgiczne misterium⁷³ W refleksji synodalnej jest to przede wszystkim liturgia jako pełnia realizacji i uobecniania Kościoła oraz budowania wspólnoty poprzez celebrację przy jednym ołtarzu. Przewodnictwo proboszcza i innych duszpasterzy ukazuje się tu w duchu łączności z miejscowym biskupem. Nie pomija się przy tym rangi posługi nauczania, uświęcania i pasterzowania ze strony proboszczów parafii oraz działań i współpracy w parafialnych zespołach liturgicznych (por. DB 30). Liturgia ta stanowi zarazem dogodną okazję do pogłębiania wśród wiernych świadomości związku wspólnoty Kościoła parafialnego z Kościołem powszechnym i diecezjalnym (por. KL 42; KK 28; KPK 515 § 1; KKK

⁷⁰ *Drugi polski synod plenarny. Teksty robocze* s. 92 (nr 62).

⁷¹ *Drugi polski synod plenarny (1991-2001)* s. 204 (nr 80).

⁷² *Trzeci synod archidiecezji warszawskiej* s. 99 (nr 4).

⁷³ J. J. K o p e ć. *Liturgia źródłem i szczytem duchowego życia parafii*. „Liturgia Sacra” 5:1999 s. 325; Cz. K r a k o w i a k. *Parafia jako centrum życia liturgicznego*. W: *Veritatem facientes*. Red. J. Nagórny, J. Wróbel. Lublin 1997 s. 428-429.

2179). Dokumenty synodalne posługują się ponadto pojęciem „apostolstwa liturgicznego” w parafii.

Synod płocki z 1991 r. pozytywnie ustosunkowuje się do praktyki, by na czas rekolekcji i misji kierowanie liturgią parafialną przejmowali misjonarze i rekolekcjoniści z diecezjalnego koła księży misjonarzy⁷⁴. Pozytywnym przykładem troski o parafialne życie liturgiczne jest postulat powołania sekcji liturgicznej w duszpasterskiej radzie parafialnej, sformułowany przez synod gdański z 1973 r.⁷⁵ Ostateczne uchwały drugiego synodu plenarnego z 1991 r. nazywają ten zespół „parafialnym zespołem liturgicznym”; w jego skład wchodzi dorośli, młodzież i dzieci⁷⁶. Troskę dla synodu tarnowskiego z 1986 r. i lubaczowskiego w 1990 r. stanowi to, aby parafianie mieli rzeczywiste prawo do wypowiedzenia wobec proboszcza własnych opinii oraz podejmowania indywidualnych lub zbiorowych inicjatyw na różnych odcinkach życia parafialnego, w tym także liturgii parafialnej⁷⁷. Jako praktyczne zastosowanie wielu powyższych założeń należy rozpatrywać przede wszystkim postulat roboczych tekstów synodu plenarnego z r. 1991, dotyczący organizacji we wszystkich parafiach tzw. Tygodni Liturgicznych z celebracją Mszy świętej i Liturgii Godzin oraz katechezą mistagogiczną na wyznaczone tematy. Drugi postulat kieruje się pod adresem diecezjalnych komisji do spraw liturgii, muzyki oraz sztuki sakralnej, aby opracowały one wzór kwestionariusza o stanie życia liturgicznego w parafii, który duszpasterze powinni składać biskupowi podczas wizytacji⁷⁸. Z uwagi m.in. na znaczenie liturgii w życiu parafii synod tarnowski z 1986 r. i lubaczowski z 1990 r. uwrażliwiają również, aby nie zapominać o chorych, duchowo zaniedbanych, nieszczęśliwych oraz dotkniętych doświadczeniami i obojętnych⁷⁹.

O pozycji liturgii parafialnej w kerygmacie synodalnym świadczą także wszystkie te uchwały, które uwydatniają związek z życiem parafialnym celebracji liturgicznych w kościołach filialnych, rektoralnych, kaplicach zakonnych itp. Szczegółowo dotyczy to dostosowywania pory sprawowania liturgii w tych miejscach do godzin liturgii kościoła parafialnego z uwagi na dobro duchowe wiernych czy też np. fakt odczytywania w nich komunikatów prob-

⁷⁴ *Uchwały czterdziestego drugiego synodu płockiego* s. 138 (nr 8).

⁷⁵ *Statuty drugiego synodu gdańskiego* s. 128 (nr 583).

⁷⁶ *Drugi polski synod plenarny (1991-1999)* s. 200, 204-205 (nr 55, 83).

⁷⁷ *Czwarty synod diecezji tarnowskiej* s. 183 (nr 348); *Uchwały synodu archidiecezji w Lubaczowie* s. 116 (nr 333).

⁷⁸ *Drugi polski synod plenarny. Teksty robocze* s. 85, 92 (nr 45, 61).

⁷⁹ *Czwarty synod diecezji tarnowskiej* s. 181 (nr 339); *Uchwały synodu archidiecezji w Lubaczowie* s. 114 (nr 324).

szcza parafii. Z drugiej strony obejmuje także np. pomoc duszpasterzy parafialnych w obsłudze kaplic sióstr zakonnych na terenie parafii itp.⁸⁰

4. *Filmowanie liturgii*

Wydaje się, że filmowanie liturgii stanowi zjawisko wyjątkowo współczesne reformie i odnowie liturgii w XX wieku. Ich wzajemne relacje charakteryzują przede wszystkim dwa spostrzeżenia. Pierwsze to fakt, że samo filmowanie może wielorako wpływać na uczestników danej liturgii, a drugie to pytanie, na ile widz podczas projekcji filmu z perspektywy czasu może uznać to za formę swojego udziału w celebracji⁸¹

W pierwszej sprawie refleksja synodów zmierza w tym kierunku, aby wykonawstwo zdjęć i nagrań wideo odbywało się w sposób dyskretny oraz nie powodowało zakłóceń w liturgii, modlitwie i skupieniu wiernych (por. KL 20; DSP 14). Jako podstawowy wymóg uwidatnia się uzgodnienie między operatorem sprzętu a proboszczem⁸² Przykłady pozostałych zasad szczegółowych to np. reguła, aby ograniczać się do jednego tylko fotografa podczas danej celebracji oraz do filmowania wyłącznie jej części istotnie charakterystycznych⁸³ Wyjątkowe znaczenie ma w tym względzie synod gdański z 1973 r. Zasady Episkopatu Polski w kwestii filmowania w kościołach przedkłada on w formie aneksu do swoich uchwał⁸⁴

⁸⁰ *Statuty archidiecezjalnego synodu poznańskiego* s. 286, 299 300 (nr 1026, 1082); *Statuty drugiego synodu gdańskiego* s. 59 (nr 188); *Czwarty synod diecezji tarnowskiej* s. 185 (nr 360); *Uchwały synodu archidiecezji w Lubaczowie* s. 120 (nr 345); *Synod archidiecezji wrocławskiej* s. 359 (nr 100).

⁸¹ *Wskazania Komisji Episkopatu Polski do Spraw Liturgii i Duszpasterstwa Liturgicznego dotyczące fotografowania i filmowania podczas celebracji liturgicznej* [5 XII 1994], 6. W: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1998*. Red. Cz. Krakowiak, L. Adamowicz. Lublin 1999 s. 304.

⁸² *Synod diecezji wrocławskiej* s. 112 (nr 220); *Statuty archidiecezjalnego synodu poznańskiego* s. 157 (nr 552a, b, c); *Trzeci synod archidiecezji warszawskiej* s. 112 (nr 26); *Pierwszy synod diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej* s. 84 (nr 540).

⁸³ *Pierwszy synod diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej* s. 84 (nr 540); *Synod archidiecezji wrocławskiej* s. 453 (nr 5).

⁸⁴ *Zasady dotyczące filmowania i nagrywania fonii w obiektach sakralnych lub w obrębie terenów podległych władzy kościelnej, wydane przez Komisję Episkopatu do spraw środków społecznego przekazu* nr 8. W: *Statuty drugiego synodu gdańskiego* s. 244.

*

Powyższe analizy prowadzą do kilku ogólnych wniosków:

1. Polskie synody z lat 1967-1994 i ogół ich uchwał dają w miarę kompletny obraz liturgii, zarówno pod względem jej istoty, jak również natury reformy i odnowy liturgii oraz duszpasterstwa liturgicznego. Wkład poszczególnych synodów w tej dziedzinie jest jednak różny. Tym samym każdy z synodów nie traci własnego kolorytu. Wynika on najprawdopodobniej z aktualnych zapotrzebowań Kościoła lokalnego bądź jego synodalnej tradycji. Na uwagę zasługuje przede wszystkim obecność tematyki formacji liturgicznej. Można zaobserwować duży wpływ na uchwały synodów Konstytucji o liturgii, pozostałych dokumentów II Soboru Watykańskiego oraz podstawowych posoborowych wypowiedzi Kościoła powszechnego i Kościoła w Polsce.

2. Szereg zagadnień szczegółowych, dotyczących natury liturgii, wychowania i formacji liturgicznej, reformy i odnowy oraz duszpasterstwa liturgicznego, jawi się jako swoista dominanta, a zarazem specyfika każdego z synodów. Na tej podstawie, a także mając na względzie podejmowaną tematykę można wyróżnić swego rodzaju *r o d z i n y s y n o d a l n e*. Do pierwszej należałoby zaliczyć synody: krakowski z 1979 r., tarnowski, lubaczowski i wrocławski. Drugą utworzyłyby synody: katowicki, częstochowski, lubelski i kielecki. Tym samym synod poznański z 1970 r., warszawski, gnieźnieński, prowincjalny krakowski z 1983 r. oraz poznański z 1993 r. to grupa trzecia. Wreszcie do czwartej należałyby synody: wrocławski z 1967 r., gdański, koszalińsko-kołobrzeski, płocki i wrocławski z 1994 r. Nie wyklucza to jednak, aby niektóre kwestie szczegółowe wyodrębniały pojedyncze synody z danej grupy. Istnieją także podstawy, by odrębne miejsce przyznać roboczym tekstom synodu plenarnego oraz jego ostatecznym uchwałom z 2001 r. Szczególnie konstruktywne wydają się oceny skutków reformy i odnowy liturgicznej w Polsce oraz próby poprawnego odczytania ich sensu, a także apele, aby w Polsce wreszcie utworzyć krajowy ośrodek duszpasterstwa liturgicznego. Na uwagę zasługuje także powrót w latach osiemdziesiątych do refleksji nad istotą i naturą liturgii.

3. Niestety po raz kolejny okazuje się, że ostateczne uchwały synodu plenarnego z 2001 r. cechuje swoisty regres w stosunku do jego propozycji roboczych z 1991 r. oraz do niektórych propozycji i postulatów synodów diecezjalnych.

4. Należy przyznać rację bardzo krytycznej ocenie wkładu synodów polskich do refleksji nad liturgią, jej reformą i odnową oraz duszpasterstwem. Tę ocenę streszcza często powtarzana opinia, że „dla reformy i odnowy litur-

gii synody mogły uczynić niewiele, niewiele uczyniły albo nie uczyniły nic” Obiektywnie patrząc, należy jednak przyznać, że prawodawstwo synodalne ukazuje przede wszystkim i n s t y t u c j o n a l n ą refleksję nad liturgią i takąż realizację reformy liturgicznej. W pierwszym rzędzie jest to sam fakt kodyfikacji i uporządkowania dzieła reformy w postaci trwałych i jasnych zasad, postulatów czy apeli. Znaczący okazał się również p o l s k i i r e g i o n a l n y c h a r a k t e r dzieła reformy i odnowy liturgii. Reforma ta i odnowa jawią się zarazem jako dzieło trudne i wciąż o t w a r t e, a same synody nie musiały i nie zajęły się wszystkimi zagadnieniami. Zasadniczy jednak zakres i etapy reformy i odnowy liturgii znalazły tu swoje odzwierciedlenie. Nie można nie zauważać znaczenia wkładu wielu synodów w postaci celów, które sobie zakładały: „przypomnieć, ocenić, zinterpretować” Dobrze by jednak było, gdyby poza tym jeszcze udało się także p r z e k o n a ć i z a i n s p i r o w a ć.

BIBLIOGRAFIA

- B i s t a S.: Synod pastoralny – niebezpieczeństwo dewiacji czy przejaw dojrzałszej samoświadomości Kościoła? (Refleksje na marginesie pierwszego synodu diecezji katowickiej). „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 6:1973 s. 171-183.
- C z e r w i k S.: Teologia liturgii w ujęciu Konstytucji „Sacrosanctum Concilium” i w całości kształcie dzieła Soboru Watykańskiego II. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 41:1988 s. 155-168.
- D u d z i a k J.: Synod diecezjalny, jego struktura i rola w Kościele partykularnym (Refleksja kanonistyczno-pastoralna). „Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne” 16:1984 s. 47-80.
- G ó r a l s k i W.: Czy synody są nadal szansą dla Kościoła? „Homo Dei” 61:1992 nr 2-3 s. 1-8.
- Instytucja synodu w Kodeksie Prawa Kanonicznego Jana Pawła II. „Prawo Kanoniczne” 31:1988 nr 3-4 s. 35-44.
- K r u k o w s k i J.: Recepcja Soboru Watykańskiego II a struktury kościelne w Polsce. W: W dwudziestolecie soboru watykańskiego II. Recepcja, doświadczenia, perspektywy. Red. J. Homerski, F. Szulc. Lublin 1987 s. 119-132.
- N a d o l s k i B.: Współczesne problemy odnowy liturgicznej. „Ateneum Kapłańskie” 108:1987 s. 56-64.
- N o e V Storia della Costituzione liturgica: punti di riferimento. „Notitiae” 19:1983 s. 252-269.
- P a w ł o w i c z Z.: Nauka posoborowych synodów europejskich o człowieku. Pelplin 1984.
- P i e r o n e k T.: Posoborowe synody diecezjalne w Polsce. W: Służyć Prawdzie i Miłości. Pamięci księdza biskupa Stefana Bareły, trzeciego ordynariusza częstochowskiego. Red. J. Kowalski. Częstochowa 1984 s. 389-413.

- S a v i o V.: La pastorale liturgica in alcuni sinodi diocesani postconciliari. „Rivista liturgica” 79:1992 s. 54-80.
- S z t a f r o w s k i E.: Synod diecezjalny w doktrynie soborowej i jej wyraz w posoborowych synodach polskich. „Prawo Kanoniczne” 39:1987 nr 1-2 s. 61-75.
- Ś w i e r z a w s k i W.: Synody diecezjalne i reforma liturgii po Soborze Watykańskim II. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 27:1974 s. 169-187.

THE NATURE OF THE LITURGY, ITS REFORM AND REGENERATION
AND LITURGICAL PASTORAL CARE
IN THE LIGHT OF RESOLUTIONS OF SOME POLISH SYNODS
FOLLOWING VATICAN COUNCIL II

S u m m a r y

The paper analyses the resolutions of 18 synods held in the years of 1967-1994. The synods before 1994 were chosen because had been directly related to the administrative division of the Church in Poland before 1992. Out of those synods, 17 are diocesan, and one is provincial. They all took place in the following archdiocese: Włocławek (1967), Poznań (1970), Gdańsk (1973), Warszawa (1974), Katowice (1975), Kraków (1979), Gniezno (1981), Tarnów (1986), Częstochowa (1986), Lublin (1987), Koszalin Kołobrzeg (1989), Lubaczów (1990), Płock (1991), Kielce (1992), Wrocław (1993), Poznań (1993), and Włocławek (1994). A provincial synod was held in Kraków, and promulgated in 1983. In this period the working texts of the second Polish plenary synod of 1991 were written, and its resolutions were eventually promulgated in 2001. The synods had many times returned to a reflection on the essence and nature of the Liturgy, a fact that is summarized in the following words: “The Liturgy means to perform in this time of the history of salvation – from the Ascension of the Holy Spirit till Parousia – the sacerdotal mission of Jesus Christ, the only Mediator between God and people. By means of signs that can be recognized by the senses and by virtue of the Holy Spirit He sanctifies people in the fellowship of the Church (the salvational and soteriological trends), and together with the Church, His Mystic Body, He renders the Father a complete public cult (the cultic and latreutic trend)” The synods assess the reform and regeneration of the Liturgy in Poland taking into consideration the fact that they ran a gradual course and by stages, according to the intention of the Conference of the Episcopate and were often under difficult socio-political circumstances. Nevertheless, there were some positive symptoms, e.g. making the Scripture available – owing to the reform and regeneration of the Liturgy – to the faithful, popularizing liturgical ministries of the lay faithful, a participation of the laity in the Holy Mass on weekdays, and the frequent Holy Communion. At the same time, the synods kept asking whether the reform and regeneration of the Liturgy had not been effected only at the level of rituals, or whether it had been sufficiently prepared and justified. A series of disquieting symptoms are presented as an object of concern, such as: a part of the faithful do not regularly participate in the Liturgy, several days a year, older adolescents and adult men rarely go to the Mass, and are engaged in the liturgical life of the Church only to a very small degree. Additionally, there are some obstacles on the part of priests. Some of them show self-will, and others are reserved to any changes in the Liturgy. New initiatives are proposed in the service of formation and mystagogy, and the development of liturgical pastoral care, e.g.

the Pastoral Hour with an opportunity to dialogue and exchange of experiences, especially among adolescents. Other proposals deal with establishing in Poland a National Centre for Liturgical Pastoral Care, organization of liturgical groups and Liturgical Weeks in parishes, etc.

Translated by Jan Kłós

Słowa kluczowe: synod, istota liturgii, reforma liturgii, odnowa liturgii, formacja liturgiczna, duszpasterstwo liturgiczne, mistagogia liturgiczna, krajowy ośrodek duszpasterstwa liturgicznego, *Tydzień Liturgiczny*, *Godzina Duszpasterska*.

Key words: synod, essence of the Liturgy, reform of the Liturgy, regeneration of the Liturgy, liturgical formation, liturgical pastoral care, liturgical mystagogy, a national centre of liturgical pastoral care, the *Liturgical Week*, the *Liturgical Hour*.